Holzbachová, Ivana

[Tomáš, Milan. Filozofický obraz světa Hermanna Helmholtze]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 1997, vol. 46, iss. B44, pp. 92-93

ISBN 80-210-1710-4
ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/106528
Access Date: 21. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Milan T o m á š , *Filozofický obraz světa Hermanna Helmholtze*. Praha, Academia 1996, 154 stran.

V množství knih zabývajících se v minulé době opomíjenými filozofickými velikány počátku našeho století se možná Tomášova kniha ztratí: Hermann von Helmholtz jako předmět jejího zájmu není příliš senzační a jeho jméno je spojeno se spíše už ukončenou etapou vědeckého myšlení. Pokud se tak však stane, bude to škoda, protože to je dobrá kniha o zajímavém tématu.

Tímto tématem je jeden z vynikajících vědců — především fyziologů a fyziků minulého století — Hermann von Helmholtz. Tomáš se jím zabývá v knize rozdělené konvenčně (a vzhledem ke zvolenému hledisku) na tři hlavní části: Zrození a život, Klasik exaktní přírodovědy a Intelektuální gigant a filozofické vidění světa. Poslední z nich tvoří jádro knihy a je dále rozdělena na osm podkapitol.

Tomáš čtivým způsobem seznamuje s hlavními událostmi Helmholtzova života a s rysy jeho vědecké práce, aby se v závěrečné části věnoval problémům spjatým s jeho filozofickými názory. Líčí intelektuálně příznivé prostředí Helmholtzova mládí i materiální příčiny, proč se místo vysněné fyziky musel věnovat nejprve studiu medicíny a stát se vojenským lékařem. Zdá se však, že tato vynucená změna tématu se spolupodílela na Helmholtzově vědeckém i filozofickém růstu, protože posílila tendenci, ještě v polovině 19. st. existující, ale stále oslabovanou, k univerzálnímu vzdělání. Té potom Helmholtz bohatě využíval, když k problémům fyziologie, jimiž se zabýval po téměř celý svůj život, přistupoval s metodami a postupy obvyklými spíše ve fyzice a matematice, a tím fyziologii přibližoval přísně vědeckému pojetí. Kromě toho byl tento široký disciplinární záběr jistě jednou z podmínek k tomu, aby se Helmholtz snažil nalézt univerzální souvislost jevů v přírodě, a to opět způsobem, který by byl slučitelný s jeho přírodovědeckými názory.

Tomáš líčí Helmholtzovu vědeckou kariéru v bismarckovském Německu jako kariéru mimořádně plodnou a úspěšnou. Helmholtz nemusel na uznání svých vědeckých zásluh čekat až do vysokého věku. Už za svého života byl pokládán za génia a takto s ním také bylo nakládáno. Dostalo se mu uznání i za hranicemi, zejména v Anglii, s jejímiž fyziky udržoval vědecké i přátelské styky.

Podstatná část Tomášovy studie je věnována Helmholtzovým filozofickým názorům. Tomáš se soustřeďuje především na Helmholtzův determinismus a na jeho pojetí poznání a poměrně široce rozebírá jeho vztah ke Kantovi.

Helmholtz jako přírodovědec působící ve druhé polovině 19. století měl sklon chápat svět deterministicky. Podílela se na tom i skutečnost, že sám patří k vrcholným představitelům teoretické mechaniky — formuloval zákon zachování energie a podílel se na matematizaci fyziky. Není proto divu, že se domníval, že svět je podřízen působení objektivních přírodních zákonů, které je možné redukovat na základní zákon. Zde je Tomášův výklad poněkud nejasný. Tomáš se soustřeďuje především na skutečnost, že Helmholtz zákonitost v přírodě ztotožňoval v mnohém s kauzalitou a na výklad jeho pojetí kauzality, ale pouze naznačuje, že jeho redukce počtu zákonů má co dělat s jeho pojetím nejmenšího účinku. Po zdůraznění tohoto rysu Helmholtzova myšlení čtenář neznalý vývoje fyziky marně hledá vysvětlení tohoto pojmu a případně jeho vztahů k pozitivismu střední fáze (k Machovi).

Centrum Helmholtzova filozofického zájmu tvořila podle Tomáše teorie poznání. Helmholtz zde spojoval zajímavým způsobem výsledky svého výzkumu fyziologie vnímání s Kantovou filozofií a přírodovědeckým noetickým optimismem vlastním minulému století.

Tomáš se snaží na poměrně mnoha stránkách zachytit především Kantův vliv na Helmholtze i rozdíly, které vidí mezi Kantovým a Helmholtzovým pojetím poznání. Tyto rozdíly lze charakterizovat jako následky Helmholtzova primárně přírodovědeckého zaměření. Helmholtz totiž posunuje význam Kantova pojmu apriorního tak, že i to, co je apriorní, je pro něho v jistém smyslu hypotetické. Tak např. kategorie kauzality je předpokladem našeho poznání, ale je jím i ověřována; náš způsob vnímání vnějších jevů je ovlivněn fyziologickým uspořádáním našich smyslových orgánů; Helmholtz zachoval kantovský rozdíl mezi světem jevů a světem věcí „o sobě", objektivním vnějším světem; doplnil tuto teorii teorií počitků a vjemů jako nearbitrárních přirozených

znaků, jejichž prostřednictvím se dovídáme o existenci vnějšího světa a na jejichž zkušenosti i experimentálně ověřeném základě můžeme na tento svět prakticky působit.

Tomáš se snaží alespoň ve zkratce ukázat některé vztahy Helmholtze k filozofům, kteří jej předcházeli a naznačuje i některé filozofické reakce na jeho názory. (Několik z odstavců věnovaných této problematice se od ostatní knihy stylově natolik liší, že to vypadá, jako by pocházely z nějakého staršího Tomášova zpracování tohoto tématu.) Možná že právě zde by neškodilo, i za cenu rozšíření objemu knihy, hlouběji se zabývat vztahem mezi Helmholtzem a tehdejším pozitivismem.

Kniha je opatřena bohatým poznámkovým aparátem, který svědčí o autorově informovanosti v oblasti vědy 19. století, a seznamem literatury. Citelně však chybí věcný a jmenný rejstřík.

Už v úvodu jsem napsala, že Tomášova kniha je dobrá. I přes výhrady uvedené v našem textu seznamuje zajímavě a srozumitelně s filozofickými názory významného přírodovědce a svědčí o tom, že právě velké osobnosti vědy se dokázaly zamyslet nad souvislostmi, k nimž je vedlo jejich povolání. Tendence k oddělování vědy a filozofie, která se dnes projevuje stále novými formami, se tedy i díky Tomášovi opět jeví jako neoprávněná.

Ivana Holzbachová